

τῷ καὶ δυσκολωτάτῳ πάντων, τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἐναργέστατα καταφαίνεται, καὶ μόνον ἂν διαφυλλίσῃ τις τὰς σελίδας αὐτοῦ.

Πέμπτον. Ἐκ τῶν 1737 λέξεων καὶ τῶν 155 συντόμων φράσεων καὶ τῶν 454 προτάσεων τῶν περιεχομένων εἰς τὸ Α'. μέρος τοῦ Ἀλφαβηταρίου, δι' ὧν οἱ ἀρχαριοὶ ἐκμανθάνουσι τὴν ἄπταιστον ἀνάγνωσιν, οὐδεμία εἶνε βάνασος, χυδαία, καπηλική, κενή, ἄλογος, πρὸς οὐδὲν τείνουσα· οὐδεμία ἀπολύτως. Πᾶσαι εἶνε σκόπιμοι, πᾶσαι εὐπρεπεῖς, πᾶσαι εὐγενεῖς, πᾶσαι διδάσκουσαι τι μαθήσεως ἄξιον, πᾶσαι συντελοῦσαι πρὸς τοὺς ἄλλοις εἰς τε τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων τῆς Γραμματικῆς καὶ εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τῶν μετὰ ταῦτα ἀναγνωσθησομένων, πᾶσαι σπουδαῖαι καὶ γενναῖαι. Ἐκ δὲ τῶν 129 διηγημάτων καὶ τῶν 75 Αἰσωπειῶν μύθων καὶ τῶν 71 ποιημάτων καὶ τῶν 94 πραγματογραφικῶν καὶ φυσιογνωστικῶν ὑποκειμένων καὶ τῶν 23 περιγραφῶν, ἐκ τῶν 392 τουτέστι ποικίλων ὑποκειμένων, ἐξ ὧν συναποτελοῦνται τὰ ἐμὰ τέσσαρα Ἑλληνικὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία, οὐδὲν εἶνε μωρόν, οὐδὲν ἀπαίσιον, οὐδὲν εὐτελές, οὐδὲν ἀντιπαιδαγωγικόν, ὅπως εἶνε οὐκ ὀλίγα τῶν ἐν πολλοῖς Γερμανικοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τοῖς βραβευθεῖσι νῦν παρ' ἡμῖν. Ἐν τοῖς ἐμοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις παρεμφερῆ πως πρὸς τὸν « μέθυσον πατέρα καὶ τὴν σακκορράφαν καὶ τὸν πάππον καὶ ἔγγονον » κτλ. κτλ. τοῦ βραβευθέντος βιβλίου τῆς Δ'. τάξεως καὶ πρὸς τὰ πλεῖστα — εἰμὴ καὶ πάντα — τοῦ βραβευθέντος Ἀλφαβηταρίου, τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν παρ' ἡμῖν γραμμάτων βδελύγματος διὰ « τὰ τουλουμίσια τυριά καὶ τὰ λαρδιά καὶ τὰ ὄνια καὶ τὰς φθειρας καὶ τὰ ρογχαλητὰ καὶ ταῖς μύξαις » αὐτοῦ δὲν ὑπάρχουσιν. Ἐν τοῖς ἐμοῖς Ἑλληνικοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις ὑπάρχουσι διηγήματα μετὰ τῆς μεγίστης προσοχῆς ἐκ τῶν ἀνθηροτάτων καὶ παιδευτικωτάτων τῆς πλουσιωτάτης ἐν τοῖς τοιούτοις Γερμανικῆς λογοτεχνίας περισυλλεγένητα ἐπίμικτα μετὰ πολλῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας μετ' ἄκρας ἐπιμελείας ἀνθολογηθέντων. Ἐν τοῖς ἐμοῖς Ἑλληνικοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις ἐπιπνέει μὲν πάντοτε τὸ θεῖον πνεῦμα τῶν Ἱερῶν Γραφῶν καὶ τὸ δαιμόνιον πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, οὐχὶ σπανίως δὲ — ὅπου τοῦτο παιδαγωγικῶς ἦτο δυνατόν — διαφαίνεται καὶ ἀγνή ἢ τε λέξις καὶ ἢ φρασεολογία αὐτῶν. Παραμύθια τῶν Gebrüder Grimm βάρβαρα καὶ ἀνούσια καὶ μῦθοι τοῦ Lessing βεβια-

σμένοι και υπόψυχροι και παραμύθια του Andersen άπερινόητα και παράξενα και διηγημάτια ὄλως άντιπαιδαγωγικά, ὧν κατάμεστα τὰ βραβευθέντα βιβλία, οὐδαμοῦ παρ' ἐμοὶ φαίνονται. Παρ' ἐμοὶ ὑπάρχει ἡ ἀφέλεια και ἡ χάρις και ἡ ἀπλότης και ἡ βαθεῖα ἠθικότης του γνησίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος, του ἀποτετυπωμένου ἐν τοῖς λεγομένοις Αἰσωπειοῖς μύθοις, και ἡ σεμνοστομία και ἡ καλλιρρημοσύνη του Ὀμήρου, τῶν Ὀμηρικῶν ὕμνων, του Ἡσιόδου, του Ἀλκμᾶνος, του Ἀλκαίου, του Πινδάρου, του Σιμωνίδου, του Ἀνακρέοντος, τῆς Σαπφούς, του Μιμνέρμου, του Ἰβύκου, του Βακχυλίδου, του Αἰσχύλου, του Σοφοκλέους, του Εὐριπίδου, του Ἀριστοφάνους, του Θεοκρίτου, του Βίωνος, του Πλάτωνος, του Ἀριστοτέλους, του Πλουτάρχου, του Δίωνος του Χρυσοστόμου, ὡς πᾶς τις και ἄκρω τῷ δακτύλῳ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀψάμενος, και μόνον ἂν διαφυλλίσῃ τὰ ἐμὰ Ἑλληνικά ἀναγνωστικά βιβλία, πάραυτα θὰ αἰσθανθῆ 1).

Ἔκτον. Καὶ τῶν περὶ τὴν οἰκονομίαν τῆς διδακτικῆς ὕλης παντοδαπῶν ἀμαρτημάτων τῶν τοιούτων βιβλίων εἶνε ἀπηλλαγμένα τὰ ἐμὰ Ἑλληνικά ἀναγνωστικά βιβλία. Παρ' ἐμοὶ τίθεται ὡς κέντρον παντὸς του περιεχομένου και τῶν τεσσάρων μου ἀναγνωστικῶν βιβλίων μία ἀρχή, ἡ θεοσέβεια. Αὕτη προκύπτει κατὰ τὰ διδάγματα τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας ἐκ τῆς βαθυτάτης ἐπιγνώσεως τῶν τριῶν τούτων θρησκευτικῶν ἀληθειῶν: α Ἡ φύσις εἶνε τὸ βασίλειον τῆς θεότητος, ὁ ἠθικὸς νόμος ἡ θέλησις αὐτῆς, και ὁ ἄνθρωπος τέκνον του Θεοῦ». Πρὸς διευκρίνισιν δὲ και κατανόησιν και ἐμπέδωσιν τῶν τριῶν τούτων πηγῶν πάσης ἀγνῆς και βαθυτάτης θρησκευτικότητος συντελεῖ ὅλον τὸ περιεχόμενον, ἀπὸ τῆς πρώτης σελίδος του Ἑλληνικοῦ ἀλφαβηταρίου μέχρι τῆς τελευταίας του Ἑλληνικοῦ ἀναγνωσματαρίου τῆς Δ' τάξεως, οἰκονομούμενον κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ψυχολογίας και τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς Παιδαγωγικῆς.

Λαμβάνεται δηλ. ἐκάστοτε ἐκ του παμποικίλου και καλλιπρεπεστάτου ἠθικοῦ διακόσμου μία τις ἠθικὴ ἰδέα, πάντοτε ἡ ἀνάλογος πρὸς τὴν βαθμίδα τῆς διανοητικῆς και ἠθικῆς ἀναπτύξεως εἰς ἣν εὐρίσκονται ἐκάστοτε οἱ παῖδες, δι' οὓς γράφονται τὰ τοιαῦτα βιβλία. Ἡ ἠθικὴ αὕτη ἰδέα διευκρινίζεται και ἐμπεδοῦται διὰ τῆς ἐκθέσεως διηγηματίων τινῶν και μυθαρίων και ποιηματίων ὁμοουσίων μὲν ἑτέροι-

1) Ἰδ. και τῆς ἐμῆς πραγματείας «Ἵθλοι και πράγματα» τὰς σελ. 202-251.

δῶν δέ. Μετὰ ταύτην καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἄλλη καὶ ἄλλη καὶ οὕτω καθεξῆς. Οὕτω δὲ μετὰ τὸ τέλος πασῶν κατορθοῦται νὰ ἐναπομείνη ἐν τοῖς βαθυτάτοις τῆς συνειδήσεως τῶν παιδαρίων, ὡς ἥλιος ἀποστίλβων καὶ φωτεινότατος λαμπρῶς ἀπαστρέπτων, ἢ πεποιθήσεις ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶνε ἡ βούλησις τῆς θεότητος, καὶ ὅτι ἐπομένως τὸ κατ' αὐτὸν φρονεῖν καὶ πράττειν εἶνε τὸ κατὰ Θεὸν ζῆν, ἐν ᾧ καὶ ἡ σωτηρία καὶ ἡ προκοπὴ τοῦ βίου ἐγκείται.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ὅτι δὲ ἡ φύσις εἶνε τὸ βασίλειον τῆς θεότητος, ἡ δευτέρα αὕτη τῆς θεοσεβείας ἀρχὴ καὶ ἡ αἰσθητικωτέρα τῆς θρησκευτικότητος πηγὴ, ἐγγεννᾶται τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐκ τῶν φυσιογραφικῶν ὑποκειμένων. Διὰ τούτων ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τοὺς μικροὺς παῖδας ἡ συνείδησις τοῦ κάλλους, τῆς ἀρμονίας, τῆς σκοπιμότητος καὶ τῆς τάξεως, ἣτις ὑπάρχει εἰς τὸ σύμπαν καὶ ἐκ τούτων πάλιν ἡ πεποιθήσις περὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς κοσμοδιοικητικῆς ἀρχῆς παγκάλου καὶ παναγάθου, τοῦ Θεοῦ.

Ἡ δὲ τρίτη ἀρχὴ τῆς θρησκευτικότητος, ὅτι δηλ. ὁ ἄνθρωπος εἶνε τέκνον τοῦ Θεοῦ, ἀναπτύσσεται δι' ὅλου τοῦ βιβλίου καταδεικνυομένης πανταχοῦ τῆς ὑψηλῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀγρύπνου προνοίας τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀπροφασίστου συναντιλήψεως αὐτοῦ ἐν ταῖς χαλεπαῖς τοῦ βίου περιπετείαις, τῆς ἀπαρεσκειᾶς αὐτοῦ ἐπὶ ταῖς κακαῖς πράξεσι τῶν ἀνθρώπων, τῆς εὐαρεσκειᾶς αὐτοῦ ἐπὶ ταῖς καλαῖς.

Οὕτω δὲ ἐκατέρωθεν, ἐκ τε τοῦ ἠθοποιου καὶ τοῦ φυσιογνωστικοῦ στοιχείου τῶν ἀναγνωστικῶν τούτων βιβλίων, ἐμπεδοῦται πλέον γνησία καὶ ἄχραντος καὶ βαθυτάτη ἡ θεοσεβεία, ἡ πηγὴ πάσης ἀνθρωπίνης ἀρετῆς καὶ τὸ τέλος πάσης ἀνθρωπιστικῆς παιδείας. Βαίνουσι δὲ καὶ τὰ φυσιογνωστικὰ ταῦτα ὑποκείμενα, ὅπως καὶ τὰ ἠθοποιά, κατὰ τὴν ψυχολογικὴν λεγομένην κατάταξιν τῆς διδακτικῆς ὕλης. Προηγοῦνται τὰ εὐκαταληπτότερα, ἔπονται τὰ δυσληπτότερα· συντομώτατα καὶ ἀπλούστατα τὰ πρῶτα, ὀλιγώτερον σύντομα καὶ πλειότερον σύνθετα τὰ μετὰ ταῦτα. Τοποθετοῦνται δὲ οὐχὶ φύρδην μίγδην, εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, οὐδὲ κατὰ σωροὺς ἀπομεμονωμένους καὶ ὅλως ἀπὸ τῶν ἠθοποιῶν ὑποκειμένων ἀποκεχωρισμένους, τοῦθ' ὅπερ ὡς καὶ ἄνω ἐλέχθη, ἴλιγγον καὶ κόρον ἐγγεννᾶ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μικρῶν ἀναγνωστῶν, ἀλλ' ἐνσφηνούμενα ἐκάστοτε μεταξὺ δύο ἠθοποιῶν κεφαλαίων οὐ μόνον ἴλιγγον καὶ κόρον δὲν γεννῶσιν, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον· εἰς τὰς ἀπαλὰς ψυχὰς τῶν μικρῶν ἀναγνωστῶν ἐγγεννῶσιν εὐ-

φροσύνην, τὰ εὐάρεστα διανοητικὰ συναισθήματα ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας καλούμενα, ἅτινα πέφυκε νὰ ἐγγεννῶνται εἰς τὰς ψυχὰς τὰς ἀνθρωπίνους ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ἐντυπώσεων, κατὰ μέτρον καὶ κόσμον ἐπισυμβαινούσης.

Οἱ Ἕλληνες κριταὶ ἀναισθήτως ἔχοντες πρὸς πάντα ταῦτα τὰ ὑψίστα κατορθώματα τῆς Διδακτικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας κατεδίκασαν τὰ βιβλία ταῦτα, ἅτινα σφόδρα ὑπὸ τῶν ξένων ἐτιμήθησαν. Ἐν Γερμανίᾳ κριταὶ Γερμανοὶ εἶπον ὅτι «ταῦτα ἀποτελοῦσι σταθμὸν σπουδαιότατον εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ εἴδους τούτου». Ἐνταῦθα κριταὶ Ἕλληνες εἶπον ὅτι «τὰ πάμπολλα ἀμαρτήματα αὐτῶν καθιστῶσιν αὐτὰ ἀνάξια εἰσαγωγῆς εἰς τὰ δημοτικὰ ἡμῶν σχολεῖα».

Ἄλλὰ ταῦτα ἐγένοντο, ὅπως ἐγένοντο. Νῦν αὖθις ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων.

Ἐλεγον ἀρχόμενος τῆς ἐρεύνης περὶ τῆς συντάξεως καὶ οἰκονομίας τοῦ Ἀλφαθηταρίου, τοῦ σπουδαιοτάτου πάντων τῶν μεθοδικῶν καὶ παιδαγωγικῶν προβλημάτων, ὅτι πάντα τὰ κατ' αὐτὸ εἶνε μετὰ τινος ἐπιστημοσύνης διατεταγμένα. Ἡ προτίμησις δηλ. ἐκ τοῦ διακόσμου τοῦ ἠθικοῦ ὄχι ἄλλων ἀλλὰ μόνον τούτων τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν, αἵτινες ἐξετέθησαν εἰς τὸ Ἀλφαθητάριον, τὸ προωρισμένον διὰ παιδὰς ἐξαετεῖς, εἶνε κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ νομίζω ὅτι ἀπεδείχθη. Ἐλεγον ὅτι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἶνε ἐξόχου παιδευτικῆς δυνάμεως καὶ νομίζω ὅτι ἀπεδείχθη. Ἐλεγον τελευταῖον ὅτι αἱ ἠθικαὶ αὗται ιδέαι ἠντλήθησαν ἐκ τῶν δύο διαυγέστατων πηγῶν τῆς ἡμερώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν δηλ. καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων καὶ νομίζω ὅτι οὐδενὶ οὐδεμίᾳ ἀμφιβολία θὰ ὑπολειφθῆ μετὰ τὴν ἐπισκόπησιν τοῦ ἐν τῷ τρίτῳ μέρει τῆς παρουσίας πραγματείας μετατοπισθέντος ἐντεῦθεν εἰδικοῦ περὶ τούτου κεφαλαίου. Ἄλλὰ πλὴν τούτου, δισχυρίσθην προσέτι ὅτι καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ τοιούτου περιεχομένου ἐγένετο κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ψυχολογίας καὶ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς Διδακτικῆς, καὶ τοῦτο δὲν ἀπεδείχθη ὅσον ἡ σπουδαιότης τοῦ πράγματος ἀπῆτει. Κατεδείχθη μόνον ὅτι τὸ ὅλον περιεχόμενον περιστρέφεται περὶ ἓν κέντρον, τὴν θεοσε-

βειαν, συνψδὰ τῷ διδακτικῷ θεωρήματι τῆς συγκεντρωτικῆς διδασκαλίας· κατεδείχθη ἔπειτα ὅτι πολλὰ ὁμοειδῆ διηγημάτια καὶ ποιημάτια καὶ μυθάρια περιστρέφονται περὶ μίαν ἐκάστοτε ὠρισμένην ἠθικὴν ιδέαν, συνψδὰ τῷ αὐτῷ τῆς Διδακτικῆς θεωρήματι· κατεδείχθη ὅτι μεταξὺ τούτων παρενεβλήθησαν τὰ ὑποκείμενα τὰ πραγματογραφικὰ καὶ φυσιογνωστικά, συνψδὰ τῇ περὶ τῶν ποικίλων ἐντυπώσεων θεωρίᾳ τῆς Ψυχολογίας, καὶ πλέον οὐ. Ἄλλ' ὑπολείπεται μοι ἔτι νὰ ἐξηγήσω καὶ τὸν λόγον, δι' ὃν παρὰ τὰ διηγημάτια καὶ μυθάρια, ἐν οἷς ἀναπτύσσονται αἱ ἐκάστοτε πρὸς διδασκαλίαν προκείμεναι ἀρεταί, εὗρηται παρακείμενα ἐν τῇ αὐτῇ συστοιχίᾳ καὶ τὰ διηγημάτια καὶ τὰ μυθάρια, ἐν οἷς ἀναπτύσσονται ἐνιαχοῦ καὶ αἱ ἀντίθετοι αὐτῶν κακίαι.

Τὸ τοιοῦτον, ὅπως καὶ πάντα τὰ ἀνωτέρω καταλεχθέντα, νῦν τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Μεθοδικῆς δια τῶν ἐμῶν Ἑλληνικῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων ἐμφανιζόμενα, εἶνε ἀπόρροια ἀπὸ τῆς τῶν ἀρχαίων μεγαλονοίας καὶ ὀρθοφροσύνης καὶ ἀπὸ τῆς τῶν νεωτέρων σοφίας καὶ φιλομαθείας.

Λέγει ὁ Ἀριστοτέλης: «Εὐαίσθητότερα τὰ παρ' ἄλληλα τιθέμενα — Πᾶν τὸ αὐτὸ παρὰ τὸ ἐναντίον μᾶλλον φαίνεται — Παρατιθεμένων γὰρ ἐγγὺς τῶν ἐναντίων καὶ μείζω καὶ μεγάλα φαίνεται καὶ χεῖρω καὶ βελτίω τοῖς ἀνθρώποις» 1) — καὶ προσθέτει ὁ Πλούταρχος: Παρατιθεμένων τῶν χειρόνων ἢ τῶν ἀμεινόνων γνῶσις καὶ εὗρεσις ῥάων καθίσταται» 2), καὶ παρατηρεῖ Μάξιμος ὁ Τύριος: «Ἐπανίωμεν ἐπὶ τὸν Ὅμηρον . . . καὶ γὰρ ἐνταῦθα ὄψει ἀρετὴν καὶ κακίαν ἀντιτεταγμένα ἀλλήλοις 3).

Ὡστε ἡ παράθεσις τῶν διηγηματίων καὶ μυθαρίων, ἐν οἷς τὸ κακὸν ἐκτίθεται, παρὰ τὰ ἐναντία αὐτῶν, παρὰ τὰ διηγημάτια καὶ

1) Ἀριστοτέλης περὶ οὐρανοῦ 289, α, 7. — Προβλήματα 931, α, 11. — Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων 174, 6, 5. Πρβλ. καὶ περὶ ψυχῆς 430, 6, 22. Καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀφθονίου, τόμ. 2, σελ. 19: Πέφυκε γὰρ τὰ πράγματα τῇ παραθέσει τῶν ἐναντίων ἐκδηλότερα φαίνεσθαι, ὡς τὸ φῶς τῇ τοῦ σκότους παραβολῇ. Καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς παιδαγωγοὶ τὰ αὐτά: Deinhardt, Encyklopäd. v. Schmidt, ἔκδ. 2, τόμ. 5, σελ. 783: Ein anderes Mittel zur vollsten Klarheit zu bringen, besteht darin, dass man ihn mit seinem Gegenteil zusammenhält und vergleicht nach dem Bacon'schen Grundsatz: e contrario cognoscitur verum.

2) Πλούταρχος περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὁμήρου, κεφ. 218.

3) Μάξιμος ὁ Τύριος, λόγ. 32, 6.

τὰ μυθάρια τουτέστιν, ἐν οἷς τὸ ἀγαθὸν ἐκτίθεται, εἶνε μεγίστης παι-
δευτικῆς ἀξίας. Τὸ κάλλος καὶ ἡ σεμνότης τῶν πρὸς διδασκαλίαν
ἐκάστοτε προκειμένων ἀρετῶν γίνονται καταφανέστερα καὶ ἡ ὁρμὴ
πρὸς τὸ ἀγαθὸν σφοδρότερα, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης πολλάκις ἐπαναλαμ-
βάνει, ὁ Πλούταρχος ὁμολογεῖ καὶ ὁ Ὅμηρος ἐπιβεβαιοῖ.

Ὁ Γερμανὸς ἐπικριτῆς, βεβαίως γινώσκων τὰ Ἑλληνικὰ ταῦτα,
ἐν τῇ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν τούτων ἀναγνωστικῶν βιβλίων ἐπικρίσει
αὐτοῦ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν καὶ ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου με-
θοδικοῦ στοιχείου αὐτῶν λέγων: « Ἐκ τῆς ὅλης παραθέσεως τῶν
καθ' ἐκάστας ἠθικῶν ἰδεῶν συνάγεται ὅτι οἱ συγγραφεῖς προσεπάθη-
σαν ὡς οἷόν τε διὰ τῶν ἐναντιοτήτων νὰ ἐπιδράσωσι τελεσφόρως ἐπὶ
τῆς παιδικῆς ψυχῆς, ἐγγενῶντες ἐν αὐτῇ βαθὺ μὲν τὸ μῖσος πρὸς τὸ
κακόν, σφοδρὸν δὲ τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ ἀγαθόν » 1).

Ὁ δὲ παρ' ἡμῖν κριτῆς τί λέγει περὶ τούτου;

Ὁ παρ' ἡμῖν κριτῆς, Ἕλληνας καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων
διδάσκαλος, ἀγνοῶν τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ
Μαξίμου τοῦ Τυρίου καὶ τοῦ Ὁμήρου ταῦτα λέγει, ὡς εἰκός, καὶ
περὶ τούτου, ὅπως καὶ περὶ πάντων τῶν ἄλλων, ὅλως τὰ ἐναντία τοῦ
ὀρθοῦ. Ὁ ἀπαιδευτὸς οὗτος κύριος λέγει τάδε:

« Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον, ὅτι ἐν τοῖς μύθοις καὶ ἐν ταῖς διη-
γήσεσιν τὰ τῆς κακίας μᾶλλον καὶ πονηρίας παραδείγματα πλεονά-
ζουσιν, ὧν πολλὰ καὶ σκληρῶς τιμωροῦνται, ὥστε ἀντὶ χαρᾶς καὶ εὐ-
θυμίας οἱ ἀπαλοὶ παῖδες θλίψεις καὶ ἀνίας μᾶλλον ἐκ τῆς τοῦ βιβλίου
τούτου ἀναγνώσεως θὰ ἀποκομίζονται ».

« Οὐκ ἔστιν ἀνοίας οὐδέν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τολμηρότερον »,

εἶπέ ποτε ὁ Μένανδρος 2) καὶ ἐφιλοτιμήθη διὰ τῆς παρατηρήσεως
αὐτοῦ ταύτης ὁ ἡμέτερος κ. κριτῆς νὰ ἐπικυρώσῃ, τολμήσας ὡς
κριτικὴν αὐτοῦ σοφίαν νὰ παρουσιάσῃ οἰκτρόν τι συμπίλημα ψευδο-
λογίας, παραλογισμῶν καὶ ἀμαθείας παχυλῆς καὶ ποικίλης.

Α'. Ψευδολογία. — Ψεῦδος πρῶτον. — Τὰ μυθάρια καὶ

1) Pädagogische Studien v. Dr. W. Rein, 14 Jahrgang, 3 Heft, σελ. 168:
« Aus der ganzen Aufstellung der Einzelziele ergiebt sich, dass die Verfasser sich möglichst bemüht haben, durch Kontraste nachhaltig auf das kindliche Gemüth einzuwirken, um so unbedingten Beifall am Guten und unbedingtes Missfallen am Bösen unwiderruflich herbeizuführen. Ἐπιθ. καὶ τῆς ἐμῆς Πραγματείας « Ὑθλοὶ καὶ πράγματα » σελ. 196 μετὰ τῆς ὑποσελ. σημ. 2.

2) Μένανδρος, ἀποσπ. 738, Kock Comic. Attic. fragm., τόμ. 3, σελ. 209.

τὰ διηγημάτια τὰ κακιζόμενα ἐνταῦθα δὲν εἶνε παραδείγματα κακίας καὶ πονηρίας», ὡς λέγει, ἀλλ' εἶνε παραδείγματα τῆς ἐκφάνσεως καὶ τῆς ἐνεργείας τῆς κυβερνώσης τὸν κόσμον τοῦτον θείας δικαιοσύνης, ἣτις ἐπιμελουμένη τῆς τηρήσεως τοῦ ἠθικοῦ νόμου κολάζει πάντα παρεκτρεπόμενον ἐξ αὐτοῦ, πάντα παράβατην αὐτοῦ. Εἶνε παραδείγματα τῆς τιμωρίας τῶν ἀπειθούντων πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς συνετωτέρους· εἶνε παραδείγματα τῆς τιμωρίας τῶν λαιμάργων, τῶν ψευδομένων, τῶν κλεπτόντων, τῶν σκαιῶν, τῶν ἀναγῶγων, τῶν ἀχαρίστων, τῶν ἀσπλάγχων, τῶν φθονερῶν, τῶν κακομηχάνων, τῶν ἐπιβούλων τῶν κακοβούλων. Εἶνε παραδείγματα τιμωρίας τῶν κακιῶν δηλ. ἐκείνων, αἵτινες εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ἐμφανίζονται εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν, ἀπειλοῦσαι ἀσφαλῶς ἐν αὐτῇ νὰ ἐνδρυθῶσι καὶ ἀναποσπάστως νὰ ἐνσκιρρωθῶσι, καὶ αἵτινες, παρὰ ἄλλα παραδείγματα βραβεύσεως τῶν ἐναντίων αὐταῖς ἀρετῶν παρατιθέμεναι, συντελοῦσιν ἅμα μὲν ὅπως ἐπαυξήσωσι τὴν αἴγλην τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐπιτείνωσι τὸν ζόφον τοῦ κακοῦ, ἅμα δὲ ὅπως ἐγγεννήσωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν τρυφερῶν παιδῶν ἀποστροφὴν πρὸς τὸ κακὸν καὶ κλίσιν ζωηρὰν καὶ ὀρμὴν ἀνεπίσχετον πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προοδοποιηθῇ ἔτι ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἢ τρυφερὰ τῶν μικρῶν παιδῶν ψυχὴ πρὸς τὴν εἰλικρινῆ καὶ βαθεῖαν θρησκευτικότητα, πρὸς τὴν πεποιθήσιν ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶνε ἡ βούλησις τῆς θεότητος.

Ψεῦδος δεύτερον.— Δὲν εἶνε ἀληθές ὅτι «πολλὰ τούτων καὶ σκληρῶς τιμωροῦνται», μολονότι καὶ τοιοῦτόν τι ἐὰν συνέβαινε, δὲν θὰ συνέβαινε παρὰ τὴν φύσιν τῶν γινομένων ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν συμβαίνει ἐν τοῖς κακιζομένοις τούτοις διηγηματίοις καὶ μυθαρίοις. Ἐνταῦθα τιμῶροῦνται ἐν ἀρνίον, εἰς μικρὸς λαγός, ἐν μικρὸν ὄψάριον, ἐν μικρὸν πετεινάριον, ἐν μικρὸν παιδίον καὶ μία ὑπηρέτρια· τιμωροῦνται δὲ διὰ ζημιῶν καὶ βλαβῶν, αἵτινες οὐδαμῶς ὑπερβαίνουσι τὰ κατὰ φύσιν παθήματα αὐτῶν. Τὸ ἀρνίον ἀφανίζεται ὑπὸ λύκου, ὁ μικρὸς λαγός φονεύεται ὑπὸ κυνηγοῦ, τὸ μικρὸν ὄψάριον συλλαμβάνεται εἰς τὸ ἄγκιστρον, τὸ πετεινάριον ἀφανίζεται ὑπὸ ἀλώπεκος, τὸ παιδάριον μένει ἄνευ κλίνης καὶ κατοικίας καὶ βλέπει τοὺς γονεῖς αὐτοῦ δυστυχεῖς καὶ περιλύπους, καὶ ἡ ὑπηρέτρια ἀποβάλλεται ἐκ τῆς ὑπηρεσίας καὶ στερεῖται τοῦ μισθοῦ αὐτῆς. Οὗτοι εἶνε οἱ τιμωρούμενοι δι' ἀπειθείαν καὶ τοιαῦτα εἶνε αἱ τιμωρίαι αὐ-

τῶν. — Διὰ λαιμαργίαν δὲ τιμωροῦνται μυῖαι τινες, κίχλη τις, ποντίκιόν τι, ἀλώπηξ τις καὶ μικρά τις κόρη· καὶ δὴ αἱ μὲν μυῖαι κολλῶσαι εἰς τὸ μέλι, ἡ κίχλη φονευομένη ὑπὸ κυνηγοῦ, τὸ ποντίκιον συλλαμβανόμενον εἰς τὸ δόκανον, ἡ ἀλώπηξ φονευομένη ὑπὸ ποιμένος καὶ τὸ κοράσιον δακνόμενον τὸν δάκτυλον ὑπὸ καρκίνου! — Διὰ ψευδολογίαν τιμωροῦνται μικρὸς τις βοσκὸς καὶ πίθηκός τις· ὁ μικρὸς βοσκὸς βλέπων ἀφανιζόμενα τὰ πρόβατα αὐτοῦ καὶ ὁ πίθηκος καταποντιζόμενος εἰς τὴν θάλασσαν. — Διὰ κλοπὴν τιμωροῦνται μικρόν τι παιδίον, κατὰ συμβεβηκὸς κλέψαν, καὶ τις ἐξ ἐπαγγέλματος κλέπτῃς· καταισχύνεται μὲν τὸ μικρὸν παιδίον, ὡς συλληφθὲν ἐπ' αὐτοφώρῳ κλέπτον, ἀφανίζεται δὲ ὁ κλέπτῃς ὑπὸ τῆς ἄρκτου, ἣν ἤθελε νὰ κλέψῃ. — Διὰ σκαιότητα καὶ ἀναγωγίαν τιμωρεῖται παιδάριον τι ἐπιπλησσόμενον ὑπὸ τῶν συμπαικτόρων αὐτοῦ. — Δι' ἀσπλαγχνίαν τιμωροῦνται σπουργίτης τις καὶ ἡμίονος τις· ἀφανίζεται μὲν ὁ σπουργίτης, ἐπιβαρύνεται δὲ διὰ προσθέτου φορτώματος ἡ ἡμίονος. Δι' ἀχαριστίαν τιμωρεῖται ἔλαφος τις φονευομένη ὑπὸ κυνηγοῦ. — Διὰ φθόνον τιμωρεῖται αἷξ τις ἀφανιζομένη. — Διὰ κακομηχανίαν τιμωροῦνται ὑπηρέτριαί τινες ἀναγκασθεῖσαι νὰ ὑπηρετῶσι πλειότερον μετὰ τὴν κακομηχανίαν αὐτῶν, γεωργός τις πυρπολουμένων τινῶν τῶν σπαρτῶν αὐτοῦ, ποιμὴν τις ἀφανιζομένων τινῶν τῶν προβάτων αὐτοῦ, παιδάριον τι καταπίπτον εἰς τὴν λάσπην, ῥάπτῃς τις ὕδατι καταβρεχόμενος. — Δι' ἀπιστίαν καὶ ἐπιορκίαν τιμωρεῖται ἀετός τις στερηθεὶς τῶν ἀετιδέων αὐτοῦ. — Διὰ κακοβουλίαν τέλος παιδάριά τινα στερηθέντα τῆς εὐχαριστήσεως τοῦ νὰ τρώγωσιν ὀπωρικά!

Ταῦτα καὶ μόνον ταῦτα εἶνε τὰ κακιζόμενα « παραδείγματα τῆς κακίας καὶ πονηρίας, ὧν πολλὰ καὶ σκληρῶς τιμωροῦνται ». Τὸ ἀλφαθητάριον μου τοῦτο τὸ Ἑλληνικὸν εἶνε στερεότυπον καὶ πᾶς περὶ τῆς δύνανται καὶ ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως νὰ μάθῃ ταῦτα. Λοιπὸν ὁ λέγων περὶ αὐτῶν, ὅσα λέγει ὁ κ. κριτής, τί εἶνε;

Β'. Παραλογισμοί. — Ἄλλ' ὑποθεθῆσθω ὅτι ταῦτα δὲν εἶνε ψεύδη, καὶ ὅτι αἱ τιμωρίαι αὐταὶ εἶνε σκληραὶ· ὑποθεθῆσθω προσέτι ὅτι εἶνε ἀληθῆς καὶ ἡ ἄλλη σφόδρα ἐσφαλμένη γνώμη τοῦ κ. κριτοῦ, ὅτι αἱ τιμωρίαι τῶν ἀμαρτανόντων λύπην καὶ ἀνίαν γεννῶσιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, εἶνε οὐχ ἥττον παράλογον τὸ ἀποφαίνεσθαι ὅτι « οἱ ἀπαλοὶ παῖδες θλίψεις καὶ ἀνίας μᾶλλον ἐκ τῆς τοῦ βιβλίου τούτου ἀναγνώσεως θὰ ἀποκομίζωνται ».

Τὸ «βιβλίον τοῦτο» συνίσταται ἐκ δύο μερῶν. Τὸ πρῶτον συναποτελεῖται ἐξ 82 χειρογράφων καὶ ἡμικλάστων σελίδων, τὸ δεύτερον ἐξ 105. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει οὐδὲν «παράδειγμα κακίας καὶ πονηρίας» ὑπάρχει· εἶνε προωρισμένον διὰ τὴν ἄπταιστον ἀνάγνωσιν καὶ διαπεραίνει τὸ ἔργον αὐτοῦ διὰ λέξεων καὶ μικρῶν προτάσεων καὶ βραχυτάτων καὶ συντομωτάτων πραγματογραφιῶν καὶ φυσιογραφιῶν. Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τὰ ποιήματα καταλαμβάνουσι σελίδας 9, τὰ φυσιογνωστικὰ ὑποκείμενα σελ. 12, τὰ κακιζόμενα ταῦτα ἀπαρδείγματα τῆς κακίας καὶ πονηρίας, εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ὄντα, σελ. 31, καὶ τὰ διηγημάτια καὶ μυθάρια, ἐν οἷς καταφαίνεται τὸ ἀγαθὸν βραβευόμενον, εἴκοσι καὶ ἕξ ὄντα, σελίδας 53. Νῦν ἐρωτῶ. Πῶς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως «τοῦ βιβλίου τούτου», συνισταμένου ἐξ 187 σελ. «θὰ ἀποκομίζονται οἱ παῖδες θλίψεις καὶ ἀνίας μᾶλλον», ἀφοῦ τὰς τοιαύτας — καὶ τοῦτο προϋποτεθέντος ὅτι ὁ κ. κριτῆς ὀρθοφρονεῖ — μόνον ἐκ τῆς ἀναγνώσεως 31 σελίδων «θὰ ἀποκομίζονται;»

Γ'. Ἄμαθια παντοδαπή καὶ παχυλή. — Τὸ κακὸν εἶνε ἐν τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου τούτου. Πόθεν κατάγεται καὶ πότε ἔλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἐγκαταμιγνύεται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ οὔτε οἱ ἀλφαθηταριογράφοι οὔτε οἱ κριταὶ αὐτῶν εἶνε ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ γνωρίζωσιν. Πρὸς τὴν εὐδόκιμον ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν ἡ γνῶσις τῶν περὶ τῶν ζητημάτων τούτων θεωριῶν τῶν Πυθαγορείων, τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, τῶν Στωϊκῶν, τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τῶν Μανιχαίων, τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, τοῦ Λανκτατίου, τοῦ Σκῶτα Ἐρίγενα, τοῦ Leibnitz, τοῦ Kant, τοῦ Schopenhauer, τοῦ Schleiermacher, τῶν ὑλιστῶν, εἰς οὐδὲν συμβάλλεται. Πρὸς τὴν μετ' ἐπιστημοσύνης συγγραφὴν ἐνὸς ἀλφαθηταρίου καὶ πρὸς τὴν μετ' εὐσυνειδησίας καὶ ἐπιστημοσύνης κρίσιν αὐτοῦ δὲν εἶνε ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ τις οὔτε τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας ἀνέλιξιν τῶν περὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς σκοπιμότητος τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ θεωριῶν, οὔτε τίς τῶν θεωριῶν τούτων εἶνε ἐγκαταπεπλεγμένη εἰς πλείονας ἀντιφάσεις, οὔτε ἂν τὸ μέγα τοῦτο αἰνίγμα ἐν γένει δύναται ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος,

ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐσωτερικῆς ἀντιφάσεως, νὰ λυθῇ 1). Ἐκεῖνα ὅμως τὰ ὁποῖα πρὸς τὴν μετ' ἐπιστημοσύνης ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀλφαβηταριογράφου καὶ κριτικοῦ ἔργου εἶνε ἀπόλυτος ἀνάγκη πᾶς ἀλφαβηταριογράφος καὶ κριτῆς αὐτῶν νὰ μὴ ἀγνοῇ εἶνε μάλιστα ταῦτα: Ὅτι τὸ κακὸν εἶνε ἐν τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου τούτου, ὅτι τὸ κακὸν σφόδρα ἐπιδραῖ ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης πορείας καὶ διαμορφώσεως τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι τὸ σχολεῖον, προορισμὸν ἔχον σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ νὰ καταστήσῃ συνειδητὴν εἰς τοὺς παιδευομένους τὴν τριπλῆν τοῦ ἀνθρώπου σχέσιν, τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, τὴν φύσιν καὶ τὸν πλησίον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἑναρμονίου μετὰ τούτων διαβιώσεως, πλὴν καὶ ἄλλων, ὀφείλει νὰ καταστήσῃ συνειδητὴν, καὶ δὴ κατὰ τρόπον ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης τῆς παιδαγωγικῆς ὑπαγορευόμενον, τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἐγκοσμίου τούτου στοιχείου, τοῦ κακοῦ.

Καὶ ἐὰν μὲν οἱ κριταὶ τῶν ἀλφαβηταριογράφων ἐνιαχοῦ θεωροῦσι πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ κριτικοῦ ἔργου αὐτῶν περιττὸν νὰ γνωρίζωσι τι περὶ τούτων, οἱ ἀλφαβηταριογράφοι ὅμως πάντως εἶνε ἀνάγκη, ἐὰν αἰσθάνωνται ἀποστροφὴν τινα πρὸς τὴν παλιγκαπηλικὴν βαναυσουργίαν, πάντως, λέγω, εἶνε ἀνάγκη νὰ γινώσκωσι περὶ τῶν σπουδαιότητων τούτων ζητημάτων τοῦλάχιστον τὰ κυριώτατα, καὶ δὴ:

1) Περὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ καθόλου ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ τοῦλάχιστον τάδε: «Τί δὴ ποτε ἡ φύσις καὶ ἡ ὅλη δ' οὐσία τοῦ παντός ἐν ἐναντίοις ἐστὶ καὶ σχεδὸν ἰσομοιρεῖ τὸ χεῖρον τῷ βελτίονι, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλέον ἐστίν;» 2). — «Ἀπέναντι τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀπέναντι τοῦ θανάτου ἡ ζωὴ. . . Καὶ οὕτως ἔμβλεψον εἰς

1) Ὁ φιλομαθῶν δύναται περὶ τούτου νὰ ἀναγνώσῃ τινὰ ἐν τούτοις: ἐν Σοφίᾳ Σιράχ 15, 14. ἐν Μάξιμῳ τῷ Τυρίῳ, λόγ. 41. ἐν Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ, Στρωματεῖς 7, 2, ἔκδ. Potter, σελ. 834. ἐν Σιμπλικίῳ, Ἐξήγ. εἰς Ἐπικτήτου ἐγχειρ. κέφ. 8. 9. 27 καὶ 28, ἔκδ. Dübner, σελ. 35, στίχ. 7. σελ. 44, στίχ. 40. ἀλλ' ἰδίως σελ. 69, στίχ. 46. σελ. 82, στίχ. 20.

2) Θεόφραστος, ἀπόσπ. 12, ἐκ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ 18. — Καὶ ὁ Πλούταρχος πότερα τῶν ζώων κτλ. 964 E: Ἐπεὶ γε μὴ παντάπασιν καθαρεύειν ἀδικίας τὸν ἄνθρωπον. . . Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ἡράκλειτος ὡς ἀληθῆς προσδέχονται, πολλάκις ὀδυρόμενοι καὶ λοιδοροῦντες τὴν φύσιν, ὡς ἀνάγκην καὶ πόλεμον οὔσαν, ἀμιγῆς δὲ μηδὲν μηδ' εἰλικρινές ἔχουσαν ἀλλὰ διὰ πολλῶν κἀδίκων παθῶν περαιομένην. — Τῷ Θεοφράστῳ λέγοντι ὅτι τὰ κακὰ εἶνε πολλῷ πλείω τῶν ἀγαθῶν ὁμογνωμονεῖ καὶ Μάξιμος ὁ Τύριος λέγων (λόγ. 28, 6) ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ — «πλεονάζει τὰ χεῖρω καὶ κρατεῖ τὰ αἰσχρά». Ἴδε καὶ περὶ τῶν Στωϊκῶν τὰ αὐτὰ φρονούντων παρὰ Πλουτάρχῳ, Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς 1066 A.

πάντα τὰ ἔργα τοῦ Ἵψίστου· δύο δύο, ἐν κατέγαυτι τοῦ ἐνός — πάντα δισσά, ἐν κατέναντι ἐνός καὶ οὐκ ἐποίησεν οὐδὲν ἑλλείπον » 1).

2) Περὶ τῆς ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς πλανήτη ἀναστροφῆς τοῦ κακοῦ τοῦλάχιστον τάδε: « Ἄλλ' οὔτ' ἀπολέσθαι τὰ κακὰ δυνατόν . . οὔτε ἐν θεοῖς αὐτὰ ἰδρῦσθαι, τὴν δὲ θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τρόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης » 2).

3) Περὶ τῆς ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ τοῦλάχιστον ταῦτα:

« Ζεῦ πάτερ ἀργικέραυνε, ἔπος τί τρι ἐν φρεσὶ θήσω.

ἦδη ἀνὴρ γέγον' ἐσθλός . .

ὣς φάτο, τὸν δ' ἄχος ὄξυ κατὰ φρένα τύψε βαθεῖαν.

αὐτίκα δ' εἶδ' ἄτην κεφαλῆς λιπαροπλοκάμοιο

χωόμενος φρεσὶν ἦσι, καὶ ὤμοσε καρτερόν ὄρκον

μή ποτε ἐς Οὐλυμπόν τε καὶ οὐρανὸν ἀστερόεντα

αἴτις ἐλεύσεσθαι ἄτην, ἢ πάντας ἀἶται.

ὣς εἰπὼν ἔρριψεν ἀπ' οὐρανοῦ ἀστερόεντος

χειρὶ περιστρέψας· τάχα δ' ἴκετο ἔργ' ἀνθρώπων » 3).

1) Σοφία Σιράχ 36, 14. 42, 24. — Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, Μετὰ τὰ φυσικὰ 984, 6, 32: Ἐπεὶ δὲ καὶ τάναντία τοῖς ἀγαθοῖς ἐνόητα ἐφαίνετο ἐν τῇ φύσει καὶ οὐ μόνον τάξεις καὶ τὸ καλὸν ἀλλ' ἀταξία καὶ τὸ αἰσχρὸν, καὶ πλείω τὰ κακὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ τὰ φαῦλα τῶν καλῶν κτλ. — Καὶ ὁ Εὐριπίδης (Ἄλολος, ἀπ. 21, ἐκδ. Nauck, ἀπ. 294): Οὐκ ἂν γένοιτο χωρὶς ἐσθλά καὶ κακὰ | ἀλλ' ἔστι σύγκρασις. — Καὶ ὁ Πλούταρχος, Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος 371 A: Μειγμένη γὰρ ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις καὶ σύστασις ἐξ ἐναντίων . . ἀπολέσθαι δὲ τὴν φαύλην παντάπασιν ἀδύνατον, πολλὴν μὲν ἐμπεφυκυῖαν τῷ σώματι, πολλὴν δὲ τῇ ψυχῇ τοῦ παντός καὶ πρὸς τὴν βελτίστην αἰεὶ δυσμάχοῦσαν. — καὶ ὁ Ἀρριανός, Ἐπικτήτου διατριβαὶ 1, 12, 15: Ὁ διατάσσειν διέταξε θέρος εἶναι καὶ χειμῶνα καὶ φορὰν καὶ ἀφορίαν καὶ ἀρετὴν καὶ κακίαν καὶ πάσας τὰς τοιαύτας ἐναντιότητος. — Καὶ ὁ Ἡράκλειτος (ἐκδ. Mullach, τόμ. 1, σελ. 319): Παλίντονος ἀρμονίη κόσμου ὅπως περ λύρης καὶ τόξου. — Τὴν ἀναμφισβήτητον ταύτην καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκάστου ἀναλεπταμένην ἐναντιότητα τῶν τοῦ κόσμου διαφόρων ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐμφανίσεως ἀντελήφθη. Οὕτω π. χ. ὁ Πυθαγόρας ὡς ἄρτιον καὶ περιττόν, ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὡς φιλίαν καὶ νεῖκος, ὁ Παρμενίδης ὡς φῶς καὶ σκότος, ὁ Ἀναξαγόρας ὡς νοῦν καὶ ἀπειρίαν, ὡς ἀνάγκην καὶ νοῦν, ὁ Πλάτων ὡς ὕλην καὶ ἰδέαν, ὡς ταῦτόν καὶ θάτερον.

2) Πλάτων, Θεαίτητος 176 A. — Ἐπι Πλούταρχος, Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος 371 A καὶ ἐξ. 369 C καὶ ἐξ: Ἐν δὲ γῆ καὶ πνεύματι καὶ ὕδατι . . Τυφῶν τοῦ σωματικοῦ τὸ ἐπίκηρον καὶ νοσῶδες καὶ παρακτικὸν ἀωρίαις καὶ δυσκρασίαις, καὶ κρύψεσιν ἡλίου καὶ ἀφανισμοῖς σελήνης, οἷον ἐκδρομαὶ καὶ ἀφανισμοὶ Τυφῶνος — Μειγμένα κακοῖς καὶ ἀγαθοῖς . . ὅτε βίος μίκτος ὅτε κόσμος, εἰ καὶ μὴ πᾶς, ἀλλ' ὁ περίγειος οὗτος καὶ μετὰ σελήνην ἀνώμαλος καὶ ποικίλος γέγονε καὶ μεταβολὰς πάσας δεχόμενος.

3) Ὅμηρος, Ἴλ. T 121.

Πρὸς δὲ καὶ ταῦτα : « Σκοπῶ . . . ἑμαυτὸν εἶτε τι θηρίον τυγχάνω Τυφῶνος πολυπλοκώτερον καὶ μᾶλλον ἐπιτεθυμμένον, εἴτε ἡμερώτερον τε καὶ ἀπλούστερον ζῶον θείας τινός καὶ ἀτύφου μοίρας φύσει μετέχον » 1).

4) Περὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεως τοῦ κακοῦ τοῦλάχιστον ταῦτα : « Ἐπειδὴ συγκεχωρηκάμεν ἡμῖν αὐτοῖς εἶναι μὲν τὸν οὐρανὸν πολλῶν μεστὸν ἀγαθῶν, εἶνε δὲ καὶ τῶν ἐναντίων . . . μάχη δὴ φαμεν ἀθάνατός ἐστιν ἡ τοιαύτη καὶ φυλακῆς θαυμαστῆς δοσμένη . . . φθείρει δὲ ἡμᾶς ἀδικία καὶ ὕβρις μετ' ἀφροσύνης, σῶζει δὲ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη μετὰ φρονήσεως » 2).

5) Περὶ τοῦ τέλους τῆς ἀνθρωπίνης παιδείας τοῦλάχιστον ταῦτα : « Ἄλλ' οὔτε ἀπολέσθαι τὰ κακὰ δυνατόν, ὦ Θεόδωρε· ὑπεναντίον γάρ τε τῷ ἀγαθῷ αἰεὶ εἶνε ἀνάγκη· οὔτ' ἐν θεοῖς αὐτὰ ἰδρῦσθαι, τὴν δὲ θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης. διὸ καὶ πειρασθαι χρὴ ἐνθένδε ἐκείσε φεύγειν ὃ τι τάχιστα.

1) Πλάτων, Φαίδρος 230 A.—Ἐτι αὐτόθ. 246 A καὶ 253 D : Περὶ δὲ τῆς ἰδέας αὐτῆς — τῆς ψυχῆς — ὧδε λεκτέον· οἷον μὲν ἐστὶ, πάντῃ πάντως θείας εἶναι καὶ μακρᾶς διηγήσεως, ὧ δὲ ἔοικεν, ἀνθρωπίνης τε καὶ ἐλάττονος. Ταύτῃ οὖν λέγωμεν. Ἐοικέτω δὴ ξυμφύτῳ δυνάμει ὑποπτέρου ζεύγους τε καὶ ἡνιόχου. θεῶν μὲν οὖν ἵπποι τε καὶ ἡνιόχοι πάντες αὐτοὶ τε ἀγαθοὶ καὶ ἐξ ἀγαθῶν, τὸ δὲ τῶν ἄλλων μέμικται. καὶ πρῶτον μὲν ἡμῶν ὁ ἄρχων ξυνωρίδος ἡνιοχεῖ, εἶτα τῶν ἵππων ὁ μὲν αὐτῷ καλός τε καὶ ἀγαθός καὶ ἐκ τοιούτων, ὁ δὲ ἐξ ἐναντίων τε καὶ ἐναντίος. Χαλεπή δὲ καὶ δύσκολος ἐξ ἀνάγκης ἡ περὶ ἡμᾶς ἡνιόχησις — ὁ μὲν τοίνυν αὐτοῖν ἐν τῇ καλλίονι στάσει ὦν τό τε εἶδος ὀρθός καὶ διηρθρωμένος, ὑψαύχην, ἐπίγρυπος, λευκός ἰδεῖν, μελανόμματος, τιμῆς ἐραστής μετὰ σωφροσύνης τε καὶ αἰδοῦς, καὶ ἀληθινῆς δόξης ἑταῖρος, ἀπληκτός, κελεύματι μόνον καὶ λόγῳ ἡνιοχεῖται· ὁ δ' αὖ σχολιός, πολὺς, εἰκῆ συμπεφορημένος, κρατεράύχην, βραχυτράχηλος, σιμοπρόσωπος, μελάγχρωτος, γλαυκόμματος, ὕφαιμος, ὕβρεως καὶ ἀλαζονείας ἑταῖρος, περὶ ὧτα λάσιος, κωφός, μᾶστιγι μετὰ κέντρων μόλις ὑπέικων. — Καὶ ὁ Πλούταρχος, Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίριδος 371 A : Ἐν μὲν οὖν τῇ ψυχῇ νοῦς καὶ λόγος ὁ τῶν ἀρίστων πάντων ἡγεμών . . . Τυφῶν δὲ τῆς ψυχῆς τὸ παθητικὸν καὶ τιτανικὸν καὶ ἐμπληκτον.

2) Πλάτων, Νόμοι 906 A. — ἔτι Πολιτεία 588 B : Εἰκόνα πλάσαντες τῆς ψυχῆς λόγῳ . . . τῶν τοιούτων τινά . . . οἷαι μυθολογοῦνται παλαιαὶ γενέσθαι φύσεις, ἢ τε Χιμαίρας καὶ ἡ Σκύλλης καὶ Κερβέρου, καὶ ἄλλαι τινές συχναι λέγονται ξυμπεφυκυῖαι ἰδέαι πολλαὶ εἰς ἓν γενέσθαι . . . Πλάττε τοίνυν μίαν μὲν ἰδέαν θηρίου ποικίλου καὶ πολυκεφάλου, ἡμέρων δὲ θηρίων ἔχοντος κεφαλὰς κύκλω καὶ ἀγρίων καὶ δυνατοῦ μεταβάλλειν καὶ φύειν ἐξ αὐτοῦ πάντα ταῦτα. Μίαν δὲ τοίνυν ἄλλην ἰδέαν λέοντος, μίαν δὲ ἀνθρώπου· πολὺ δὲ μέγιστον ἔστω τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον τὸ δεύτερον . . . Σύναπτε τοίνυν αὐτὰ εἰς ἓν τρία ὄντα, ὥστε πῃ ξυμπεφυκέναι ἀλλήλοις . . . Περίπλασον δὲ αὐτοῖς ἐξωθεν ἑνὸς εἰκόνα, τὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε τῷ μὴ δυναμένῳ τὰ ἐντὸς ὄραν, ἀλλὰ τὸ ἔξω μόνον ἔλυτρον ὄρωντι, ἐν ζῶον φαίνεσθαι, ἀνθρωπον.

φυγή δὲ ὁμοίωσις θεῶ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὄσιον μετὰ φρονήσεως γένεσθαι 1).

Οὕτως ἔχουσι τὰ τοῦ κακοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὴν ἀπαισίαν ὑπαρξιν καὶ τὴν ὀλεθρίαν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ οὕτως ἔχουσι τὰ περὶ τοῦ τέλους τῆς παιδείας αὐτοῦ.

Νῦν, εἰάν τις ἀλφαθηταριογράφος τις νὰ γνωρίζῃ ταῦτα, πῶς πρέπει νὰ συντάξῃ τὸ πρῶτιστον τοῦτο καὶ σπουδαιότατον πάντων τῶν διδακτικῶν βιβλίων 2), ἵνα συντελέσῃ πως τὸ κατ' αὐτὸν εἰς τὴν «κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοίωσιν τῷ Θεῷ», εἰς τὸ «δίκαιον καὶ ὄσιον μετὰ φρονήσεως γένεσθαι» τὸν ἐντυγχάνοντα αὐτῷ μικρὸν παῖδα; Πρέπει ἐν αὐτῷ νὰ περιλάβῃ καὶ διηγημάτια τινά καὶ μυθάρια τινά, ἐν οἷς νὰ φαίνεται ἐναργέστατα τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχον πολύμορφον κακὸν πολυμόρφως τιμωρούμενον ἢ ὄχι; Πρέπει τὰ διηγημάτια ταῦτα νὰ εἴνε πολλά ἢ ὀλίγα; Καὶ πόσα τὸν ἀριθμὸν; Καὶ διὰ τί τόσα καὶ ὄχι πλεῖότερα ἢ ὀλιγώτερα; Πρέπει αἱ τιμωρίαι αἱ ἐπιβαλλόμεναι εἰς τοὺς ἀμαρτάνοντας νὰ εἴνε ἀπαλαι καὶ μαλακαὶ ἢ «σκληραὶ καὶ τραχεῖαι»; Καὶ ποῖαι εἴνε αὗται; καὶ ποῖαι ἐκεῖναι; καὶ ποῦ κεῖνται τὰ ὅρια τὰ χωρίζοντα ταύτας ἀπ' ἐκείνων;

1) Πλάτων, Θεαίτητος 176 Α. — Καὶ Παῦλος πρὸς Ἐφεσίους 4, 20 - 24: Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν, εἶγε αὐτὸν ἠκούσατε καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ· ἀποθέσθαι ὑμᾶς, κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφήν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης· ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. — Συμπλίκιος, Ἐξήγησις εἰς τὸ Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον, κεφ. 53: Πᾶσα ἡ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τελειότης εἰς τὴν πρὸς θεὸν ἐπιστροφήν, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν σύνταξιν ἀποκορυφούται. — Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Στρωματεῖς 2, 19 καὶ 6, 9, ἔκδ. Potter, σελ. 480 καὶ 778: Οὗτός ἐστιν ὁ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν (τοῦ Θεοῦ), ὁ μιμούμενος τὸν Θεὸν καθόσον οἶόν τε, μηδὲν παραλιπὼν τῶν εἰς τὴν ἐνδεχομένην ὁμοίωσιν· ἐγκρατευόμενος, ὑπομένων, δικαίως βιούς, βασιλεύων τῶν παθῶν, μεταδιδούς ὧν ἔχει, ὡς οἶός τ' ἐστὶν εὐεργετῶν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ. Οὗτος μέγιστός φασιν ἐν τῇ βασιλείᾳ, δεῖς ἂν ποιῇ καὶ διδάσκη μιμούμενος τὸν Θεὸν τῷ παραπλήσια χαρίζεσθαι· κοινωφελεῖς γὰρ αἱ τοῦ Θεοῦ δωρεαί, — Σωτήριος γὰρ τις ὁ τῷ Σωτῆρι ἐξομοιούμενος· εἰς ὅσον ἀνθρωπίνη φύσει χωρήσει τὴν εἰκόνα θεμῖς, ἀπαραβάτως τῷ κατὰ τὰς ἐντολάς κατορθῶν κτλ. κτλ. περὶ ὧν εἰς τὸ τρίτον μέρος τὰ προσήκοντα.

2) Πλάτων, Νόμοι 765 Ε. Παντός γὰρ δὴ φυτοῦ ἡ πρώτη βλάστη καλῶς ὀρμηθεῖσα πρὸς ἀρετὴν τῆς αὐτοῦ φύσεως κυριωτάτη τέλος ἐπιθεῖναι τὸ πρόσφορον, τῶν τε ἄλλων φυτῶν καὶ τῶν ζώων ἡμέρων καὶ ἀγρίων καὶ ἀνθρώπων.